

УДК 351.851:330.342.24

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-5.5>

Братусь Г.А.

кандидат економічних наук,
заступник директора-деканНавчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів
ПрАТ «ВНЗ» Міжрегіональна Академія управління персоналом

ГЕНЕЗИС ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЯК ПРІОРИТЕТНОГО НАПРЯМУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

У статті надано теоретичне обґрунтування необхідності та доцільності дослідження історичного генезису державного регулювання системи освіти в контексті виділених етапів розвитку, розглянуто сутність категорії знань як важливого чинника соціально-економічного розвитку інтелектуальної економіки. Проаналізовано історичні етапи становлення державного регулювання сфери освіти з виділенням та узагальненням структурних компонентів кожного з них, а саме суб'єкта регулювання, державної політики, мети державного регулювання, об'єкта регулювання, інструментів регулювання. Досліджено роль держави у вивченні, розробленні та запровадженні інтелектуальних здобутків для зростання та покращення добробуту населення. Зазначено необхідність дослідження сфери освіти як пріоритетного напрямку економіки знань її взаємозв'язку з інтелектуалізацією економічних процесів у сучасних умовах постіндустріального розвитку суспільства.

Ключові слова: державне регулювання, інтелектуальний капітал, освіта, знання, економіка знань.

ГЕНЕЗИС ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ КАК ПРИОРИТЕТНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Братусь А.А.

В статье предоставлено теоретическое обоснование необходимости и целесообразности исследования исторического генезиса государственного регулирования системы образования в контексте выделенных этапов развития, рассмотрена сущность категории знаний как важного фактора социально-экономического развития интеллектуальной экономики. Проанализированы исторические этапы становления государственного регулирования сферы образования с выделением и обобщением структурных компонентов каждого из них, а именно субъекта регулирования, государственной политики, цели государственного регулирования, объекта регулирования, инструментов регулирования. Исследована роль государства в изучении, разработке и внедрении интеллектуальных достижений для роста и улучшения благосостояния населения. Указана необходимость исследования сферы образования как приоритетного направления экономики знаний ее взаимосвязи с интеллектуализацией экономических процессов в современных условиях постиндустриального развития общества.

Ключевые слова: государственное регулирование, интеллектуальный капитал, образование, знания, экономика знаний.

GENESIS OF THE STATE REGULATION OF THE EDUCATION SYSTEM AS A PRIORITY AREA OF THE ECONOMY OF KNOWLEDGE

Bratus Hanna

The aim of the article is to substantiate theoretically the necessity and expediency of researching the historical genesis of state regulation of the education system in the context of the separate stages of development. The essence of the category of knowledge as an important factor of socio-economic development of intellectual economy is considered. The historical stages of the formation of state regulation of the education sector with the isolation and generalization of the structural components of each of them are analyzed, namely, the subject of regulation, state policy, the purpose of state regulation, the object of regulation, the instruments of regulation. The article explores and draws attention to the role of the state in the process of studying, developing and introducing intellectual achievements for the growth and improvement of the well-being of the population. The necessity of researching the sphere of education as a priority direction of the knowledge economy of its interconnection with the intellectualization of economic processes in modern conditions of post-industrial development of society is noted. It is established that modern economic thought differs significantly from historically fixed postulates, since with the beginning of the formation of post-industrial society and the development of scientific and technological progress; information and knowledge become the most important factor. All kinds and possible variations of civilizations or state formations could not do without the knowledge generation and knowledge sharing of previous generations to the future generations. The priority of education and science development today is a guarantor of the realization of a person's potential, as it ensures the adaptation of the individual to the requirements of the socio-economic environment, as well as contributes to the construction of a competitive, socially oriented economy – the knowledge economy. It is emphasized that the education system is created by humanity for the preparation of future generations for their effective participation in all spheres of society by transferring the socio-cultural experience accumulated by previous generations, which is the key to the economic growth of the state and to the needs of the economy in highly qualified specialists.

Keywords: state regulation, intellectual capital, education, knowledge, knowledge economy.

Постановка проблеми. Питання державного регулювання освіти, її якість та ефективність безпосередньо або опосередковано зачіпають кожного члена суспільства, оскільки через освіту вирішуються найважливіші питання соціально-економічного розвитку, такі як інтелектуалізація економічних процесів, зростання конкурентоспроможності як окремих галузей виробництва, так і регіонів і країни загалом, що, зрештою, веде до підвищення життєвого рівня населення, соціальної мобільності громадян.

Лише декілька сторіч тому Ж.Б. Сей визначив три основних фактори, які протягом віків були основою процесу виробництва в людському суспільстві, а саме землю, капітал, працю. Дж.Б. Кларк додав до цього переліку четвертий фактор, а саме підприємницькі здібності. Сучасна економічна думка суттєво відрізняється від історично закріплених постулатів, оскільки з початком формування постіндустріального суспільства та розвитком науково-технічного прогресу найголовнішим фактором стає інформація.

Реалії сьогодення на перше місце серед детермінуючих чинників економічного зростання виводять не інформацію, а знання. Поясненням цього може слугувати той факт, що з плином часу інформація як фактор виробництва все більше починає трансформуватись у знання, оскільки в сучасному світі інформації нагромаджено стільки, що людина фізично не здатна її обробити. Якщо ж суб'єкти господарювання витратять на освоєння інформації занадто багато часу, вони не зможуть реалізувати власні ідеї швидше за конкурентів, тому виникає необхідність володіння саме знаннями. Отже, від другої половини ХХ ст. роль знань і заснованої на них економіки зростає особливо швидкими темпами.

Згідно з Е. Тоффлером, знання – це те, на чому заснована вся економічна система. На перший погляд, це невидимий ресурс, що не відображається на балансах підприємств, але він проявляється у синергічному ефекті від найбільш ефективного використання таких ресурсів, як земля, капітал, праця.

Ж. Поплавська та В. Поплавський наголошують на тому, що сьогодні досягають успіху держави, які не володіють багатими природними ресурсами, проте мають добре розвинені освіту й науку, потужний людський капітал [2].

Пріоритетність розвитку науки та освіти сьогодні є гарантом реалізації людиною своїх потенційних можливостей, оскільки забезпечує пристосування особи до вимог соціально-економічного середовища, а також сприяє побудові конкурентної, соціально орієнтованої економіки, а саме економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення процесу управління системою освіти в контексті загальноуправлінських традицій зробили такі науковці, як А. Абрамешин, Ж. Аллак, М. Альберт, Л. Антошкіна [4], С. Беляков, П. Вейлл, М. Войташек, Т. Вороніна, Вудкок, Р. Геттельманн, Д. Дункан, А. Іванніков, У. Масуда, М.Х. Мескон, О. Молчанова, Т. Пітері, Ж. Поплавська, В. Поплавський [2], Я. Планкетт, А. Тихонов, Дж. Тілак, Б. Рябушкін, Р. Уотерман, Д. Френсіс, Ф. Хедуурі, А. Херон, Р. Хейл, Н. Хроменков, В. Щетинін, Л. Яккока.

Водночас питання дослідження різних аспектів державного регулювання сфери освіти в Україні поки

що не отримали належної уваги вітчизняних науковців, тому дослідження особливостей взаємопов'язаного розвитку історичних передумов становлення державного регулювання системи освіти в контексті сучасних тенденцій формування економіки знань є не тільки необхідною на цьому етапі, але й актуальною та вкрай нагальною потребою.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз історичного досвіду державного регулювання сфери освіти як пріоритетного напрямку економіки знань та формування сучасних тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта створює умови для реалізації людиною своїх потенційних можливостей та забезпечує пристосування особи до вимог соціально-економічного середовища, вона є визначальним інститутом інноваційності людського розвитку, важливою передумовою гармонійного та сталого розвитку трудового потенціалу України. Освіта розширює можливості людини в галузі набуття знань та професійних навичок, формує людський капітал, підвищує якість життя та служить джерелом економічного зростання й соціального прогресу [3, с. 66]. В отриманні якісної освіти зацікавлена як особа, бо це дає їй змогу перейти на вищий щабель ієрархічної драбини, так і держава, адже вона одержує кваліфікованих фахівців для всіх галузей народного господарства.

Усі види й можливі варіанти цивілізацій чи формацій не могли обходитися без вироблення та передачі знань попередніх поколінь наступним. Зміст, процес та форми навчання наступних поколінь складають відповідним чином побудовану систему освіти та усталений механізм її державного її регулювання, а саме результат безперервної еволюції системи освіти разом зі зміною системи управління суспільством [4, с. 78].

У процесі генезису кожному окремому етапу розвитку цивілізації відповідала певним чином побудована та вдосконалена система освіти, що забезпечувала потреби суспільства в освітніх послугах.

У первісному суспільстві (35–40 тис. років до нашої ери) освіти як системи не існувало. Освітня діяльність полягала у засвоєнні повсякденних завдань, пов'язаних з виживанням, тяжкою боротьбою за існування та була спрямована на передачу життєвого досвіду від покоління до покоління.

Щодо історії першою впорядкованою формою організації додержавного суспільства стала родова община. Рід був одночасно найдавнішим соціальним інститутом і найпершою формою організації суспільства. Ні професійних управлінців, ні особливих органів примусу, ні інститутів освітньої діяльності не існувало. Функцію регулювання системи освіти виконувала рада старійшин племені, а саме найстарші та найбільш мудрі представники племені, які акумулювали знання, вміння та навички, відбирали ті, що були необхідні для виживання, трансформували їх та передавали у вигляді традицій, звичаїв, норм поведінки. Тут фактично були представлені всі елементи системи регулювання, хоча й на примітивному рівні.

Історична наука вважає, що практика свідомого управління соціальними процесами, державного регулювання освітньої діяльності з'явилась у процесі зародження державності шляхом виникнення на межі IV–III тис. до н. е. стародавніх цивілізацій. Перші з них

утворились на Стародавньому Сході (Єгипет, Межиріччя, Стародавній Китай, Індія).

Державі потрібні були кваліфіковані будівельники, архітектори, ювеліри, управлінці, отже, розвиток релігії та її зростаючий вплив привели до того, що храми стали першими осередками освіти, а жерці – монополістами в цій сфері. Складні форми трудової діяльності вимагали тривалого та цілеспрямованого навчання. Усе це стимулювало розвиток освіти. Поступово виникли писемність, початки математики, астрономії та прикладних наук.

У перших державах Давнього Сходу завершився процес становлення держави, формування освітньої системи як самостійної сфери діяльності та системи державного регулювання освіти. Державну політику у сфері освіти можна охарактеризувати як формування «релігійно-корпоративної освіти патріархально-державної спрямованості» [5, с. 120], яка була зорієнтована на підготовку члена тієї чи іншої соціальної групи.

Найважливішою метою її регулювання було задоволення потреб держави у кваліфікованих спеціалістах, управлінцях різного профіля, що стимулювало розвиток освітньої підготовки елітної частини суспільства. Ось чому давньосхідна система освіти готувала або представників соціально-статусних груп, або спеціалістів у певних галузях знань та практичної діяльності.

Така політика у сфері освіти реалізовувалася через механізм впливу на освіту, а саме різноманітні форми, методи та інструменти. Водночас уже існувала потреба аналізування того, скільки необхідно управлінців, чиновників, збирачів податків, писарів, будівельників, архітекторів; де побудувати школи; кого та як учити, тому створювалися навчальні програми на основі релігійних норм та станovo-корпоративних стандартів; процес навчання контролювався державними чиновниками, тобто були основні форми державного регулювання.

Норми станovo-сімейної освіти, основу якої становила патріархальна система, були закріплені в нормативно-правових документах Давнього Сходу, зокрема Законах Хаммурапі (1750 рік до н. е.), Книзі притч царя Соломона (початок I тис. до н. е.) індійській Бхагавадгіті (середина I тис. до н. е.).

Для забезпечення відповідних потреб держава використовувала інструменти регулювання системи освіти, а саме стандарти корпоративної освіти, релігійні норми, за якими рівень освіти визначався майновими та становими характеристиками людей, а система оплати шкільної освіти робила її практично недоступною для більшості населення, отже, виникли школи як основний інститут освіти, причому з поділом на нижчий та вищий рівні.

Організатором системи освіти виступали держава, церква, сім'я, місцеві громади жителів, однак домінування якоїсь однієї структури не було. За значного впливу як держави, так і церкви, наявності державних і церковних шкіл освіта в більшості шкіл була приватною.

Антична система освіти (перша половина I тис. до н. е. – перша половина I тис. н. е.) функціонувала як централізовано керована система підготовки спеціалістів для державних потреб. Управління освітою перебувало в руках держави, громади, муніципальної влади, а не було справою приватної ініціативи корпо-

ративної групи. Переважали державні форми освітньої діяльності, в суспільній свідомості вони розглядалися як більш ефективні й такі, що найбільше відповідають потребам суспільства та людини.

Державна політика у сфері освіти була спрямована на формування всебічно розвинених громадян, корисних для суспільства та навчених для виконання своїх громадянських обов'язків щодо управління своєю державою, її захисту та життєзабезпечення. Сформулював її Платон, вказуючи на те, що головне завдання освіти та виховання полягає в тому, щоби «зробити досконалим громадянина, що вміє справедливо підкорятися чи керувати» [6, с. 192]. Якщо така політика відповідала завданням гармонійного розвитку людини, то вона стала метою освітньої діяльності.

Об'єктом державного регулювання освіти в Стародавній Греції та Римі була не мережа закладів (яка включала вже три рівні), а освітня система, функціонуюча на основі цілей та принципів, що розроблялися філософами (які перебували на службі у правителів, утримувалися їх коштом) та державними чиновниками. Формування механізму державного регулювання набуває тут комплексного характеру, адже аналізування, планування, розроблення програм здійснювали філософи (школа Аристотеля, школа Платона) Платоном навіть був розроблений проект закону загального обов'язкового навчання дітей усіх без винятку громадян, принаймні трирічного, що мало було дати початкові знання всім мешканцям країни. Освіта здійснювалася в межах певних загальних канонів, програм.

В античний період були вироблені основні цілі, принципи, рівні системи освіти, методи та інструменти її державного регулювання, які в подальшому лише ускладнялися, модифікувалися та оновлювалися, але концептуально не змінювалися.

Візантія вважається країною, існування якої стало своєрідним переходом від античної цивілізації до середньовічної (IV – XV ст.), а тому ввїбрала в себе найкращі риси обох історичних епох європейського розвитку. Ці особливості наклали свій відбиток на державне регулювання сфери освіти. Основними суб'єктами державного регулювання освітнього процесу були держава та церква, що розподілили сфери впливу в цій справі відповідно до своїх функцій у суспільстві. Державна влада в особі імператора та вищих чиновників здійснювала загальне керівництво освітнім процесом, розроблення напрямів діяльності освіти, мала свою мережу шкіл, якими безпосередньо управляла та діяльність яких регулювала.

Церква посідала провідне місце в системі освіти як законодавець норм, цінностей, цілей та змісту освіти, освітніх стандартів на основі церковних канонів, фінансувала мережу своїх навчальних закладів, але їх було значно менше, ніж світських шкіл. Крім того, існувала велика кількість приватних навчальних закладів, які контролювалися й владою, й церквою в рамках своєї компетенції. Проте церкві не вдалося досягти домінування релігії в освітній практиці.

Мета освітньої діяльності у Візантії була симбіозом античного ідеалу всебічно розвиненої освіченої особистості та християнсько-православного світогляду. Інструментами державного регулювання освіти, як в античну епоху, було державне замовлення на підготовку потрібних їй працівників, зокрема управлінців,

інженерів, архітекторів; державне фінансування вищої освіти; диференціація освіти (соціальні обмеження для отримання освіти вищих рівнів, а саме доступність тільки для світської та церковної верхівки); матеріальні обмеження на початкову освіту, оскільки навчання було платним.

Поширення освіти, особливо початкової, згладжувало соціальну диференціацію, але її рівень та якість залежали від станової приналежності того, хто її отримував. Система освіти функціонувала на основі комплексу станових цінностей та формувала не громадянина (як в античні часи), а представника певного стану. Це було кроком назад порівняно з античною системою освіти, але держава вже фінансує підготовку потрібних їй працівників.

Особливостями середньовіччя (V – початок XV ст.) є домінування релігійного світогляду в державній політиці, ідеології, суспільному житті, культурі, освіті. Церква виступала одним з основних (разом з державою) суб'єктів регулювання освіти, адже фактично ця сфера перестала існувати як самостійний інститут життєдіяльності суспільства й стала однією з функцій церкви, відповідно до потреб якої, мета освітньої діяльності визначалась як формування віруючої людини, забезпечення основ релігійного суспільства, тобто завданнями освіти були поширення, розвиток, тлумачення релігійних істин, відповідно, цілі регулювання освітньої сфери були такими, як репродукція станового суспільства, підготовка релігійного службовця й феодално-державного чиновника, теоцентризм.

У Європі довгий час церковні школи взагалі були єдиним елементом системи освіти. Церква їх фінансувала та використовувала для реалізації своєї політики.

Лише у XII ст. у великих містах з'явилися перші світські школи. Ці навчальні заклади стають об'єктом регулювання муніципальних органів, які їх фінансують та розробляють їх освітні стандарти. Виникнення світських шкіл та університетів було прогресивним явищем, оскільки руйнувало монополію церкви в освіті.

Як інструменти для реалізації своєї політики церква використовувала церковні догми, релігійні канони, статути монастирських шкіл, регламентацію програм, форм навчання, розроблення стандартів (встановлення переліку необхідних знань, формалізація іспитів); соціальні та станові обмеження; гендерні обмеження для жінок; ліцензування викладацької діяльності.

Епоха Відродження є переходом від Середньовіччя до Нового часу. Великі наукові та географічні відкриття, початок книгодрукування, подальший розвиток торгівлі, економіки, управління, військової сфери викликали практичні потреби суспільства в кваліфікованих кадрах, нових професіях. Саме це стало поштовхом до розвитку нових типів освітніх закладів, поширення змісту освіти, удосконалення державного інструментарію її регулювання. У зв'язку з цим поступово змінилися суб'єкти регулювання освітньої сфери, адже церква втрачала монополію на організацію освіти, фінансування, управління нею. Однак все ж таки церква залишалася одним із суб'єктів регулювання освіти, адже вона займалась фінансуванням шкіл, призначенням вчителів у громадські школи, якщо ті не були церковнослужителями, а релігійні догмати складали основу навчання.

З огляду на основні цілі, які ставила держава перед освітньою сферою (задоволення потреб у кваліфіко-

ваних кадрах для соціально-економічного розвитку країни), було організовано її державне регулювання. Державними структурами, міським самоврядуванням, громадами створювались масові школи, якими керували місцеві та державні органи влади та які утримували їх своїм коштом (латинські школи в містах, недільні школи для дорослих). Отже, задовольнялись потреби щодо підготовки працівників певних кваліфікацій, що були необхідні для соціально-економічного розвитку країни.

Серед інструментарію державного регулювання системи освіти можна виділити державне фінансування масових та недільних шкіл, державні субсидії на навчання для обдарованих представників нижчих станів у закладах підвищеного типу та вищих школах; встановлення стандартів, розроблення навчальних програм; станову диференціацію (соціальні та матеріальні обмеження в отриманні вищої освіти, висока плата за навчання у закладах підвищеного типу та вищих школах), що робила неможливим доступ до них вихідців із сімей ремісників, селян тощо; гендерні обмеження (жінкам дозволялося відвідувати лише початкові школи).

Період XVI – XVIII ст., що був переходом від феодалного до індустріального суспільства, від дрібного приватного до мануфактурного виробництва, в історії еволюції європейської цивілізації відомий як епоха Просвітництва. Радикальні зміни в економічному житті країн спричинили розширення функцій освіти в суспільстві, збільшення потреб держави у кваліфікованих спеціалістах, що привело не тільки до якісного зростання освіченості суспільства, але й до розширення впливу держави на освіту, а саме ускладнення державного замовлення, зниження рівня соціальної диференціації щодо отримання освіти.

Освіта в епоху Просвітництва повинна була дати реальні знання, необхідні для практичної діяльності. Водночас освіта у XVIII ст. стає важливим елементом функціонального забезпечення соціального панування, значною мірою державного управління, а в соціальній свідомості утверджується думка про те, що освіта є фактором могутності держави й економічного процвітання, тому в багатьох країнах державні органи підтримують її розвиток, в освітніх закладах повної загальної освіти формуються специфічні національні риси. Все це створило умови для отримання більш якісної освіти вищими верствами населення та елементарних знань нижчими, але державне фінансування освіти залишалось незначним.

Головним досягненням цієї епохи було те, що система освіти повністю виводиться з-під впливу церковних органів та контролюється державними структурами й органами самоврядування.

Державне замовлення використовується як один з основних інструментів регулювання освіти, що полягає у фінансуванні навчання талановитих вихідців із незаможних сімей (різничинців) у середніх навчальних закладах для привілейованих верств населення задля професійної підготовки кадрів для потреб держави, а саме подальшої участі в різних сферах діяльності.

Також з інструментів державного впливу застосовуються (відомі в попередні періоди) соціальні обмеження щодо отримання повної загальної та вищої

освіти, обов'язковість освіти для вищих верств населення (примус), стандарти на рівні початкової та повної загальної освіти, єдині програми для шкіл повної загальної освіти.

Механізм державного регулювання доповнюється такими новими інструментами, як законодавчі акти («Декларація прав людини і громадянина» офіційно проголосила організацію загальної освіти, доступної всім громадянам і безплатної в тих частинах навчання, які потрібні всім людям без винятку), шкільні статuti (системне розроблення раціональної організації початкової школи). Це були вже правові та адміністративні методи.

На основі переосмислення та узагальнення результатів епох Відродження та Просвітництва протягом XIX ст. формується так звана класична система освіти.

Бурхливий розвиток науки й техніки, перехід від мануфактурного до фабрично-заводського виробництва у передових промислових країнах викликали потребу у кваліфікованих кадрах, як інженерних, так і робітничих. Підвищення рівня індустріального розвитку встановлювало нові критерії до соціуму, а забезпечувати ці вимоги мала перш за все система освіти, спеціально організована в масштабах усього суспільства та регульована державою.

Принципові зміни у сфері масової освіти внесли багато нового в систему її державного регулювання, адже були обмежені масштаби соціальної диференціації щодо її здобуття, оскільки протягом XIX ст. у розвинених країнах було законодавчо введено загальну обов'язкову безкоштовну початкову освіту, скасовано гендерні обмеження, а результатом таких дій стало відкриття жіночих середніх шкіл. Початкова освіта стала підпорядковуватися державі, хоча вплив релігії залишався ще досить тривалий час.

Розширення функцій освіти та необхідність формування загальнонаціональної системи освіти привели до значних перетворень у системі регулювання освітньої діяльності, що пов'язане перш за все зі зміною ролі суб'єктів регулювання освіти, адже відбулося радикальне розширення втручання держави в освітню сферу. Це було надзвичайно позитивним явищем, адже сприяло впровадженню загальнодержавної освітньої політики, без якої не могло розвиватися індустріальне суспільство, що знайшло своє вираження у створенні національних систем шкільної освіти та прийнятті державного законодавства в цій сфері. Крім того, чітко визначено мету, обґрунтовано функції державного регулювання освіти, розширено змістовне наповнення об'єкта регулювання, що визначається як система освіти, яка включає принципи освіти, зміст освіти, навчальні плани, програми та мережу закладів (рис. 1).

У XIX ст. було відкрито велику кількість середніх та вищих навчальних закладів, але вони не могли забезпечити зростаючі потреби економіки та суспільства у кваліфікованих спеціалістах. Представники вищих верств населення отримували освіту своїм коштом, навчання ж талановитих вихідців нижчих верств населення оплачувала або держава, або меценати.

Незважаючи на різні форми управління освітою в різних країнах та ступінь участі держави



Рис. 1. Механізм державного регулювання класичної системи освіти

Джерело: побудовано автором

у формуванні національних систем освіти, загальним правилом стало створення світських навчальних закладів під контролем держави чи місцевого самоврядування. У більшості розвинених країн церква була законодавчо відокремлена від школи, аби не конкурувати з державою, а держава розбудовувала власну систему управління та державного регулювання розвитком освіти.

Маючи спільні цілі та принципи, організації, сформовані в процесі еволюції системи освіти індустріальної епохи, досить різноманітні, оскільки виникали у різних економіко-соціальних та історико-культурних умовах.

Отже, проведене дослідження історичного генезису державного регулювання системи освіти дає змогу умовно поділити його історичний шлях становлення та розвитку на чотири етапи:

- 1) виникнення державного регулювання (період державного регулювання освіти в перших державах Давнього Сходу до Античності IV–II тис. до н. е. – перша половина I тис. н. е.);
- 2) становлення (період Середньовіччя IV – XV ст.);
- 3) розвиток (період Просвітництва (XVI – XVIII ст.);
- 4) удосконалення й приведення у відповідність до соціально-економічного та політичного розвитку суспільства (сучасний етап або класична система освіти, з XIX ст. до сьогодні).

На нашу думку, такий поділ історичного шляху розвитку державного регулювання сфери освіти дасть змогу в подальшому більш поглиблено досліджувати питання розвитку економіки знань постіндустріальної епохи та вносити відповідні пропозиції.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, щодо історії практика свідомого управління соціальними процесами державного регулювання освітньої діяльності виникла із зародженням державності. У процесі генезису кожному окремому етапу розвитку цивілізації відповідала певним чином розбудована освітня система, що визначалася потребами суспільства й держави. Усі види та можливі варіанти цивілізацій чи формацій не могли обходитися без вироблення та передачі знань попередніх поколінь майбутнім. Зміст, процес та форми навчання наступних поколінь складають відповідним чином побудовану систему освіти та механізм її державного регулювання, а саме результат безперервної еволюції системи освіти разом зі зміною системи управління суспільством.

Система освіти, створена людством для підготовки майбутніх поколінь до їх ефективної участі в усіх сферах діяльності суспільства шляхом передачі нагромадженого попередніми поколіннями соціокультурного досвіду, є запорукою економічного зростання та забезпечення потреб економіки й держави у висококваліфікованих фахівцях.

1. Стояненко І. Формування економіки знань як реальність і необхідність сьогодення. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230> (дата звернення: 19.09.2019).

2. Поплавська Ж., Поплавський В. Інтелектуальний капітал економіки знань. *Вісник НАН України*. 2007. № 2. С. 52–62.

3. Коваленко М. *Теорія і методологія управління розвитку регіонального господарського комплексу в контексті економіки знань : монографія*. Херсон : Олді-плюс, 2007. 312 с.

4. Антошкіна Л. *Економіка вищої освіти: тенденції та перспективи реформування*. Київ : Корпорація, 2005. 368 с.

5. Романенко М. *Освітня парадигма: генезис ідей та систем : монографія*. Дніпропетровськ : Промінь, 2000. 160 с.

6. Шилова В. *Удосконалення державного регулювання ринку освітніх послуг. Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2006. № 4. С. 191–194.

1. Stoyanenko I. (2012). *Formuvannia ekonomiky znan yak realnist i neobkhdnist sohodennia [Formation of knowledge economy as reality and necessity of today]*. *Efektivna ekonomika*, no. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1230> (accessed 19 Septembers 2019).

2. Poplavskaya Zh., Poplavsky V. (2007). *Intelektualnyi kapital ekonomiky znan [Intellectual capital of the knowledge economy]* *Visnyk NAN Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, no. 2, pp. 52–62. [in Ukrainian]

3. Kovalenko M. (2007). *Teoriia i metodolohiia upravlinnia rozvytku rehionalnoho hospodarskoho kompleksu i konteksti ekonomiky znan : monografiya [Theory and methodology for managing the development of a regional economic complex and the context of the knowledge economy : a monograph]*. Kherson : Oldi-plyus. [in Ukrainian]

4. Antoshkina L. (2005). *Ekonomika vyshchoi osvity tendentsii ta perspektyvy reformuvannia [Economics of Higher Education: Trends and Prospects for Reform]*. Kyiv : Korporatsiia. [in Ukrainian]

5. Romanenko M. (2000). *Osvitnia paradyhma: henezys idei ta system : monografiia [The educational paradigm: the genesis of ideas and systems : monograph]*. Dnipropetrovsk : Promin. [in Ukrainian]

6. Shilova V. (2006) *Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання rynku osvitnikh posluh [Improvement of state regulation of the market of educational services]*. *Derzhava ta rehiony. Seriiia "Derzhavne upravlinnia"*, no. 4, pp. 191–194. [in Ukrainian]

E-mail: anbr@bigmir.net